

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1), 260-290

Geliş Tarihi:27.01.2025 Kabul Tarihi: 12.05.2025

Yayın: 2025 Yayın Tarihi: 31.05.2025

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1628035>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

*Ö-/*Ü- FİİLLERİNİN TÜREVLERİ ÜZERİNE

Hami AKMAN*

Öz

Sondan eklemeli dillerin temel özelliklerinden birisi, kelime türetmek ya da kelimeyi çekime sokmak için bir kelimenin sonuna yapım ve çekim eklerinin eklenmesidir. Bu dillerin önde gelen temsilcilerinden olan Türkçede bazı kelimelerin kökenine dair muhtelif görüşler söz konusu olabilmektedir. Bu çalışmada *ö-/*ü- fiillerinden türediği düşünülen bazı kelimeler ele alınmıştır. Bu kelimelerden yola çıkılarak söz konusu köklere birincil anlam olarak “yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak”, ikincil anlam olarak da “örmek, dokumak” ve “biriktirmek, toplamak, yığılmak” anlamları verilmiştir. Bunlardan birincil anlamlarla ikincil anlamların yakın bir ilişki içerisinde olduğu çalışmada yeri geldikçe vurgulanmıştır. *Üst* kelimesi *ü-s+t şeklinde ek köklerine ayrılmış ve *ü- köküne “yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak” anlamı verilmiştir. *Ör-* “örmek” fiili *ö-r- şeklinde etimolojik çözümlemeye tabi tutulmuş, *ö- köküne “örmek, dokumak” anlamı yüklenmiştir. Yine *ö-/*ü-y-ü-k şeklinde çözümlenen *öyük/üyük* kelimesindeki *ö-/*ü- kök fiile de “toplamak, yığmak, biriktirmek” gibi anlamlar verilmiştir. Çalışmada ayrıca *hörgüç*, *üze* “üzerine, üzerinde” ve *öv-* “övmek, methetmek” gibi daha birçok kelimenin kökenine dair öneriler getirilmiştir. Ele alınan her kelimenin Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki bazı kullanımına kısaca değinilmiş, ardından bu kelimenin etimolojisine dair varsa araştırmacıların görüşlerine yer verilmiş, son olarak da kendi etimolojik önerimize geçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Köken Bilgisi, *Ö- Fiili, *Ü- Fiili.

On Derivatives of *Ö-/*Ü- Verbs

Abstract

One of the main features of suffixal languages is the addition of constructional and inflectional suffixes to the end of a word in order to derive or inflect the word. In Turkish, one of the leading representatives of these languages, there may be various opinions about the origin of some words. In this study, some words that are thought to derive from *ö-/*ü- verbs are discussed. Based on these words, these roots are given the primary meaning of “to rise, to go up, to ascend”, and the secondary meanings of “to knit, to weave” and “to

* Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hamiakman@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8787-2319>

accumulate, to collect, to pile up”. It is emphasized in the study that the primary and secondary meanings are in a close relationship. The word “top” is divided into additional roots as *ü-s+t and the root *ü- is given the meaning of “to rise, to go up, to go up”. The verb Ör- “to knit” was subjected to etymological analysis as *ö-r-, and the root *ö- was given the meaning of “to knit, weave”. Again, the root verb *ö-/*ü- in the word öyük/üyük, which is analyzed as *ö-/*ü-y-ü-k, is given meanings such as “to collect, pile up, accumulate”. The study also suggests the origin of many other words such as hörgüç, üze “on, on” and öv- “to praise, to praise”. For each word, some of its usages in historical and contemporary Turkic dialects are briefly mentioned, followed by the views of researchers, if any, on the etymology of this word, and finally, our own etymological proposal.

Keywords: Turkish, Etymology, *Ö- Verb, *Ü-Verb.

Giriş

Moğol, Tunguz, Kore ve Japon dilleriyle birlikte Altay dilleri arasında değerlendirilen Türkçe (Ercilasun, 2013, s. 17), bu dil ailesinin özelliklerini en bariz şekilde taşımaktadır. Altay dillerinin en belirgin özelliklerinden birisi eklemeli diller olmalarıdır. Eklemeli dillerde bir kelime türetilirken kökte herhangi bir değişiklik olmaz. Yani kök sabit kalır, birtakım ekler getirilerek kelime genişletilir. Köklere ya da gövdelere eklenip ondan yeni kelimeler türeten eklerle yapım ekleri, bu kök ya da gövdeleri kullanım sahasına çıkaran, ona işlevlik kazandıran, anlamında değişiklik yapmayan eklerle ise çekim ekleri denmektedir. Türkçede bir kelimenin kökenine ulaşmak için öncelikle ekleri iyi bilmek, kök ya da gövde ile bunlara eklenen ekler arasında gerek ses, şekil gerekse de anlam bağlantısının uygunluk göstermesi gerekmektedir. Türkçe bir kelimenin kökü bazen ünlü olmak kaydıyla tek sese kadar indirgenebilmektedir. Bu çalışmada tek ses olarak ele alınan kök fiil *ö-/*ü- fiillerinden türemiş kelimeler ve bu kelimelerin bazı türevleri ele alınmıştır.

Ahmet Bican Ercilasun *öl-* “ölmek” fiilini ele aldığı bir bildirisinde, bunun *-l-* fiilden fiil yapım ekinin işlevliğinden ve *ı-* “göndermek”, *ö-* “düşünmek” ile *u-* “muktedir olmak” tek heceli kelimelerin varlığından yola çıkarak “havalanmak, yükselmek” anlamı verdiği *ö- fiilinden türemiş olduğunu ifade etmiştir (2014, s. 374). Ercilasun *öl-* “ölmek” fiilin asıl anlamının ise “yükselmek” olduğunu

belirtmiştir (2014, s. 371-374). Ercilasun bildirisinde *ö- fiilinin “düşünmek” anlamından türeyen *ög* “anne”, *öge* “çok akıllı”, *ögleş-* “danışmak”, *öt* “öğüt”, *ögüt* “öğüt”, *ötle-* “öğüt vermek” kelimeleri ile “yükselmek” anlamından türeyen *ön-* “bitki bitmek, yetişmek; çıkmak”, *ör-* “belirmek; çıkmak; bulut yükselmek”, *ör?* “taht”, *örgün* “taht”, *örüt-* “yükselmek”, *örki* “muhteşem, büyük”, *örü* “yüksek, dik, üst”, *örüg* “konak yeri, menzil”, *örle-* “yükselmek, belirmek, çıkmak”, *öre* “direk, sütun” ve *örge-* “yükselmek, çıkmak” kelimelerini sıralamıştır (2014, s. 373) Bunlardan “yükselmek” anlamlı *ö- fiiline ulaşmakta verilen diğer türevlerden yararlanmıştır. Necmettin Hacıeminoğlu, *ö- fiiline, *ög* (<ö-g) “düşünce akıl” türevinden yola çıkarak “düşünmek” anlamını verirken *öç-* (<ö-ç-) “alev sönmek” ve *öl-* (<ö-l-) “ölmek, hayat sönmek” türevlerinden de yola çıkarak “sönmek” anlamlarını vermiştir (2016, s. 31). Talat Tekin Türkmencedeki birincil uzun ünlüleri ele alırken *ō-* fiiline ve şu fiillere yer vermiş: *ōη-* “hasıl olmak, nesil türemek”, *ōr-* “(ot) çıkmak, yerden bitmek; kalkmak, ayağa kalkmak”, *ōr* “dik, yukarı”, *ōr tur-/ gāl-* “dikilmek, ayağa kalkmak” (2022, s. 80). Tekin *ōr-* “örmek” için Azerbaycan Türkçesindeki *hōr-* “örmek, dokumak”, Sarı Uygurcadaki *yürlä-* “örmek, dokumak” (<*ōr-lä-*) (<*ō-r-) ve Çuvaşcadaki *yav-* “dokumak, örmek; bağlamak, kıvrım kıvrım yapmak” (**yäv-* < **yö-* < **ö-*) kelimelerinden bahsetmiştir (2013, s. 62). Görüldüğü üzere Tekin farazi bir *ö- fiilinden bahsetmiş ve bunu *ör- fiilinin kökü olduğunu kabul etmiştir. Zeynep Korkmaz da *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi* adlı kitabında *fiilden isim yapım ekleri* bahsinde, -(A)z fiilden isim yapım ekini ele alırken *öz* kelimesini de örnekler arasında saymıştır. Korkmaz buradaki *ö-* fiiline “düşünmek, hatırlamak” anlamını vermiştir: *Ö-z* (Korkmaz, 2017, s. 171). Marcel Erdal *örk* “yüksek, yukarıda” kelimesinin etimolojisi *ör-k* şeklinde yaparken *ör-* fiiline “yükselmek” anlamını vermiştir (1991, s. 225). Vahit Türk, *ö-* fiilinin somut anlamının, aynı zamanda soyut anlamı da kapsayan “alışmak” fiiliyle ilgili olduğunu ve bir şeye dokunmanın, onu görmenin kişi ile nesne arasında bir yakınlığa, yani ona alışmaya ve onu öğrenmeye yol açtığını ifade etmiştir. Türk, böylece “alışmak” ve “öğrenmek” fiillerinin aynı kelimedeki (*ö-*)

birleşmiş olduğunu, benzer ilişkinin ilk defa *Mukaddimetü'l-Edeb*'de tanıklanan *tüşün-* “alışmak” / *tüşündür-* “alıştırmak” fiilleri arasında da görüldüğünü belirtmiştir (Türk, 2006, s. 14).

Ü- fiiline ise Necmettin Hacıeminoğlu, “paylaşmak” ve “yükselmek, yukarı çıkmak” anlamlarını vermiştir. “Paylaşmak” anlamlı *ü- fiilinden *ül* <ü-l “pay, hisse” (yani fiil gerçekleştirilirken elde edilen netice”, *üle-* <ül-e- “paylaştırmak”, *üleş-* <ül-e-ş- “paylaşmak”, *ület-* <ül-e-t- “paylaştırmak, dağıtmak”, *ülgü* <ül-gü “pay, hisse”, *ülüş* <ül-ü-ş “hisse, pay” (2016, s. 32) kelimelerinin; “yükselmek, yukarı çıkmak” anlamlı ü- fiilinden ise *üce* <üç-e <ü-ç- e “yüce, yüksek, en üst”, *üçeyü* <ü-ç-e-y-ü “yükselerek”, *ür* <ü-r- “yükselmek”, *üst* <üz-t <ü-z-t “yukarı, üst” (bu kelime üz- fiilinden yapılmış olmalıdır), *ürleş-* *ür-ü-l-e-ş-* “yokuş”, *üyük* <üy-ü-k <ü-d-ü-k “tepe gibi yüksek yer”, *yüz* <yü-z “üst, elbisenin yüzü, suyun yüzü”, *yüksek* <yük-ü-z-e-k “yüksek”, *yüz-* <yü-z- “yüzmek, suyun üstüne çıkmak” kelimelerinin türediğini ifade etmiştir (2016, s. 32-33).

*Ö-/*ü- fiillerinin türevleri ve bunlara yüklenen anlamlar yukarıda belirtilenlerden ibaret değildir. Bu çalışmada *ö-/*ü- kök fiiline verilen “düşünmek, öğrenmek, havalanmak, yükselmek” anlamlarının yanı sıra aşağıda verilen türevleri göz önünde bulundurularak “yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak, üst üste gelmek” anlamları verilmiştir. Bu anlamlar birincildir. Ancak ikincil olarak söz konusu köklere “örmek, dokumak; yığmak, toplamak, birikmek; yığmak, toplamak, birikmek” gibi anlamlar verilmiştir. Ü- fiili de yer yer ö- fiili ile birlikte ele alınmış ve buna çoğunlukla Hacıeminoğlu’nun da verdiği “yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak” anlamları yüklenmiştir.

Bazı kelimelerin başında bulunan ö/ü sesinin hangisinin asli olduğu araştırmacılar tarafından muhtelif okuyuşları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda *öküş* “çok” kelimesi bazı araştırmacılar tarafından *üküş* “çok” olarak da okunmuştur. Gabain *Eski Türkçenin Grameri*’nde (2007, s. 3006), Erhan Aydın *Uygur Yazıtları*’nda (2018, s. 191), Talat Tekin *Orhon Yazıtları*’nda (2010, s. 183), Ahmet Bican Ercilasun *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*’nda (2016, s. 724)

söz konusu kelimeyi *üküş* şeklinde okumuşlardır. Ancak Hatice Şirin *Kültigin Yazıtı -Notlar-* 'ında (2019, s. 104), *Reşit Rahmeti Arat Kutadgu Bilig*'de (1991, s. 34) ve Nuri Yüce *Mukaddimetü'l-Edeb*'de (2014, s. 166) bunu *öküş* şeklinde vermişlerdir. Ahmet Caferoğlu, *Eski Uyğur Türkçesi Sözlüğü*'nde *öküs/öküş* ve *üküş* (1968, s. 149-271) kullanımlarının ikisini de göstermiştir. Bu farklı okuyuşların sebebi Eski Türkçede kullanılan alfabede *ö* ve *ü* seslerinin aynı harfle gösterilmesidir. Bu sesin kök biçimi günümüz Türk lehçelerinin bazılarında *ü* şekliyle yaşamaktadır: Tatarca ve Başkurtça da *öy-* fiiline karşılık Kırgızca, Kazakçada *üy-*, Hakasçada *üg-* Oyrotçada *ũ-* biçimlerinin varlığı özgün kullanımın *ülü* olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Şirin, 2019, s. 104). Benzer şekilde Ercilasun, *ön-* fiilinin Gabain ve Clauson tarafından *ün-* Hamilton, Orkun, Tekin ve Atalay tarafındansa *ön-* şeklinde okunduğu bilgisini vermiştir (2014, s. 373). Birinci hecede */ü* ya da *ü/ö* değişikliği için şu örnekler de verilebilir: *Köp/küp* “çok”, *öç/üç,üs* “öç”, *kör-,gör-/kür-* “görmek” (Karaağaç, 2013, s. 170); *gün,kün,hün/kön* “gün”, *kül/köl* “kül”, *tüş-/töş,tös-* “düşmek” (Karaağaç, 2013, s. 172). Bu çalışmada **ö-/*ü-* ve türevleri bazı yerlerde birlikte bazen de ayrı başlıklarda ele alınmıştır.

Bu çalışmada ya hakkında henüz etimolojik açıklama bulunulmayan ya da değişik görüşlerin ileri sürüldüğü **ö-/*ü-* fiillerinden türediği düşünülen bazı kelimeler hakkında bilgiler verilmiş, yeni etimolojik yorumlar getirilmeye çalışılmıştır. Bu kelimelerden bazılarının türevlerine de yer verilmiştir.

1. “Yükselmek, Yukarı Çıkmak, Çıkmak, Üst Üste Gelmek; Örmek, Dokumak; Yığmak, Toplamak, Birikmek” Anlamlı *Ö-/*Ü- Fiilinden Türeyen Kelimeler ve Bunların Bazı Türevleri

Aşağıda **ö-* ve **ü-* fiillerinden türediği düşünülen kelimeler anlam bilgisi ve şekil bilgisi dikkate alınarak verilmiştir. **ö-* / **ü-* fiiline kendisinden türediği düşünülen kelimelerden yola çıkılarak “yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak, üst üste gelmek” anlamları verilmiştir. Bu anlamlar birincildir. Ancak ikincil olarak söz konusu köklere, birincil anlamlarla ilgili olan “örmek, dokumak; yığmak,

toplamak, birikmek” gibi anlamlar verilmiştir. Ardından bu kelimelerden türeyen bazı kelimelere değinilmiştir.

1.1. Birincil Anlamı “Yükselmek, Çıkmak, Yukarı Çıkmak” Olan *Ü-/ *Ü- Fiilinden Türeyenler

1.1.1. Ör- “Yükselmek, Çıkmak” Fiilinin Anlamı, Kullanımı, Etimolojisi ve Bazı Türevleri

Ör- fiiline ilk defa Eski Türk yazıtlarında “1. yükselmek, kalkmak. 2. baş kaldırmak, isyan etmek” (Şirin, 2016, s. 450-487) anlamlarında rastlanmaktadır. Bu fiil Eski Uygur Türkçesinde “yükselmek, çıkmak” anlamında tanıklanmıştır (Caferoğlu, 1968, s. 152). *Dîvânu Lügâti’t-Türk*’te “yükselmek” anlamı, *ör-* şeklinde kayıtlıdır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 116).

Ercilasun bu fiilin aynı zamanda “belirmek; çıkmak; bulut yükselmek” anlamlarını da vererek *ör-r-* şeklinde bir etimolojik açıklama yapmıştır. Ercilasun *ö- fiilinden türeyen şu kelimeleri de örnekleri arasına almıştır: *Ör* “yüksek, yükseklik”, *ör?* “taht”, *örgün* “taht”, *örit-* “yükseltmek”, *örki* “muhteşem, büyük”, *örü* “yüksek, dik, üst”, *örüg* “konak yeri, menzil”, *örle-* “yükselmek”, *öre* “direk, sütun”, *örge-* “yükselmek, çıkmak” (2014, s. 372-373).

Ercilasun’un verdiği bu örneklerle ek olarak *hörgüç* “devenin sırtındaki tümsek, çıkıntı; bu çıkıntıya benzeyen tümsek, çıkıntı” (<https://sozluk.gov.tr/>), *örküç* “dalga” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 46), *örle-* “bulut oluşmak” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s.116), *örleş* “tepe, yokuş” (Argunşah ve Güner, 2015, s. 205), *örüş* “çıkış yükseliş” (Caferoğlu, 1968, s. 153) gibi kelimeler de eklenebilir.

Örgüç ya da *örküç* (Tiezte, 2021, s. 347) şekillerinde kullanımına rastlanan *hörgüç* kelimesinin etimolojisi hakkında Tuncer Gülensoy’un açıklaması şöyledir: *Örk*[<*ö-r-k/ +ü+ç (2018, s. 323). Gülensoy’un verdiği bilgiye göre Sevortyan’ın söz konusu kelimehakkındaki önerisi *örgüç*, *örkeç*, *örkü*<*ör-* şeklindedir (2018, s. 324). Nişanyan’ın *hörgüç* ile ilgili etimolojik açıklaması şu şekildedir: *Ör-* “yükselmek, belirmek”+(g)Uç (2018, s. 343). Hasan Eren, kelimenin

Türkmencedeki *örküç* “1. devenin sırtındaki çıkıntı. 2. tepe, tümsek” Nogaycadaki *örkeş*, Karakalpakçadaki *örkeş*, Kazakçadaki *örkeş*, Kırgızcadaki *örköç*, Altayca ve Teleütçedeki *örköş* ile Tubacadaki *üreç* karşılıklarını verir. Eren daha sonra *üreç* biçiminin göçüşmeli **ökreç>*öğreç>*üğreç>>*üreç* şeklinde geliştiği bilgisini vermiş ve bunun Orta Türkçede *örkü* Eski Kıpçakçadaysa *örgüç* şeklinde kullanıldığını belirtmiştir (2020, s. 231).

Hörgüç kelimesinin *ör-* fiilinden daha geriye, **ö-* “yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak” kök fiile dayandığı söylenebilir. Hörgüç devenin sırtındaki yüksekliktir, çıkıntıdır. Dolayısıyla **ö-* fiiliyle anlam bağlantısı açık olan bu etimolojik öneride şekil bakımından da uygunluk söz konusudur: **Ö-r-güç* [*>(h)*ör-güç>ör-güç*]. Fiilden isim yapım eki *-gıç, -giç, -ğuç, -güç* eki Türkçenin ilk dönemlerinden beri görülen, ancak işlevliği sınırlı olan bir ektir. Bu ekler fiillerden yapan veya yapılan isimler meydana getirir: *Dal-gıç, bil-giç, süz-güç* (Ergin, 2012, s. 190).

Örküç “dalga” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 505) (**ö-r-küç*), *örülen* “(bulut) oluşmak, yükselmek” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, s. 116) (**ö-r-(ü/i)* “yüksek, dik, yukarı”)+*len-*, *örleş* “tepe, yokuş” (Toparlı, Karaatlı ve Vural, 2007, s. 212) (**ö-r-(ü/i)+le-ş*), *örüş* “çıkış, yükseliş” (Caferoğlu, 1968, s. 153) (**ö-r-ü-ş*) kelimeleri de **ö-* “yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak” köküne dayanmaktadır.

1.1.2. *Öyük/Üyük/Höyük* “Höyük, Toprak Yığını, Tepe” Kelimesinin Anlamı, Kullanımı ve Etimolojisi

*Ö-/*ü- kök fiillerden türeyen bir diğer kelime, “toprak yığını, yığma tepe, höyük, yüksek yer tepe” (Paçacıoğlu, 2016, s. 512-716) anlamlı *öyük/üyük*tür. Bu, *Dîvanu Lügâtî-Türk*’te “Oğuzcada, tepe gibi yerden yükselen şeyler” açıklamasıyla yer almaktadır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 41). *Tarama Sözlüğü*’nde *üyük/hüyük* şeklinde ve “1. üst üste toprak yığılarak meydana gelmiş olan ve kazı ile içerisinden eski eserler çıkarılan yapma tepelik. 2. bostan korkuluğu, oyuk” anlamlarında geçmektedir (2019, s. 4127-4128).

Gülensoy *öyük/üyük* kelimesinin etimolojisini verirken bunun *öyük/üyük/höyük* biçimlerini göstermiştir. *Üyük* madde başı altında “tepe gibi yüksek olan yerler” anlamını vermiş ve Räsänen’in <*(h)üg şeklindeki önerisini alıntılamıştır (2018, s. 825). Gülensoy, *höyük* “toprak yığını, küçük tepe” kelimesi hakkında ise *h* sesinin protez ses olduğunu belirterek <*(ü)-(ü)k şeklinde bir açıklamada bulunmuştur (2018, s. 324). Nişanyan, *höyük* madde başı altında *öyük* “yığma tepe, tümsek” kelimesine de yer vermiş ve kelimeyi Eski Türkçede görülen *örük>*ör*- “yığmak, yükseltmek” +*Uk* fiiliyle açıklamıştır (2018, s. 343). Nişanyan, ayrıca Anadolu ağızlarında seyrek de olsa *höy-/hüy*- “yığmak” fiiline rastlandığı bilgisini vermiştir (2018, s. 343). Hasan Eren *höyük* <*öyük* madde başıyla verdiği bu kelimenin *üyük/hüyük* şeklinde de kullanıldığını ifade ederek etimolojisini *öy-(ü)k* şeklinde yapmıştır. Eren, çağdaş Türk lehçelerinde *öy*- “yığmak” fiilinin varlığından bahsetmektedir ve Ramstedt’in Orta Türkçedeki *üyük* şeklini Moğolca sözlerle birleştirdiğini, ancak Doerfer’in bunu açık bir şekilde eleştirdiğini ifade edip kelime başındaki *h* sesinin ikincil bir ses olduğunu açıklamalarına eklemiştir (2020, s. 221-22). Tietze kelimenin *öyük/höyük* kelimesinin “toprak yığını, tepelik” anlamını vermiş ancak herhangi bir etimolojik açıklamada bulunmamıştır (2021, s. 497).

Öyük/höyük/üyük/hüyük kelimesinin *öy-/üy*- fiilden geldiği açıktır. Ancak *öy-/üy*- fiilinin de *ö-/*ü- kök fiiline dayandırarak açıklanabileceği söylenebilir. *ö-/*ü- “yükselmek, çıkmak, yukarı çıkmak” gibi anlamlar yüklenen fiilden *öy-/üy*- fiili türemiş, bu fiillerden de *öyük/üyük/höyük* türemiştir. (H)*öyük* “toprak yığını, tepe” anlamıyla yükselmek, yukarı çıkmak arasındaki anlam bağlantısı barizdir. Yığın olan, tepe hâlinde bulunan şey konum itibarıyla yüksekte, yukarıda bulunandır. Dolayısıyla *höyük/öyük/üyük* kelimesinin kökeni şu şekilde açıklanabilir: *ö-/*ü-*y-ü-k* (>*ö-y-ü-k*>*öyük*). Şekil bilgisi açısından bakıldığı zaman da bu etimolojik önerinin yerinde olduğu görülmektedir. Türkçede işlek olmasa da fiilden fiil yapım eki -*y*-‘nin varlığına rastlanmaktadır: *Ko-y*-, *do-y*- (*do*-<*to*- “doymak”) (Ergin, 2012, s. 215).

1.1.3. Üst “Üst” Kelimesinin Anlamı, Kullanımı ve Etimolojisi

Üst kelimesinin TDK *Türkçe Sözlük*'e göre anlamları şunlardır: “1. bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı, üzeri, fevk. 2. bir şeyin görülen yanı, yüzü. 3. bir şeyin dış yüzü, yüzey. 4. giysi. 5. birine göre yüksek aşamada olan kimse, mafevk. 6. vücudun beden bölümü. 7. artan, geriye kalan bölüm. 8. birkaç şeyden birbirine göre yukarıda olan. 9. sınıflamalarda temel olarak alınan bir tipe göre ileri derecede olan” (<https://sozluk.gov.tr/>).

Bu kelime ilk defa Eski Uygur Türkçesinde “üst” (Caferoğlu, 1968, s. 274) anlamıyla tanıklanmıştır. Kelimenin etimolojisini Tuncer Gülensoy *üs+t* şeklinde yapmıştır. *Üsü* ise *üz* “üst” kelimesiyle karşılaştırmıştır (2018, s. 820). Nişanyan bunun Orta Türkçedeki kullanımı olan *üst* “önde veya yukarıda bulunan” biçimini vermiş ve Eski Türkçedeki *üz-/yüz-* “öne veya üste çıkmak” kelimesini kök olarak kabul etmiştir: *üz-/yüz-+Ut* (2018, s. 898).

Üstün, **ü-s(>*ü-z)* kökünden türediği söylenebilir. **ü-* “yükselmek, yukarı çıkmak, yukarıya çıkmak” kök fiil ile **üs/*üz* “üste olan, yüz” arasındaki bağ açıktır. Fiilden isim yapım eki *-s/-z* ekine Eski Türkçede rastlanabilmektedir: *uz* “usta, iyi” (*u-* “muktedir olmak), *söz* “söz” (Osmanlıca *sö-y+lä-* ile aynı kökten), *sämiz* “semiz, besili” (*säm-r-it-* “semirtmek” ile aynı kökten) (Gabain, 2007, s. 55), *boğuz* (<*boğ-u-z*) “boğaz”, *teviz* (<*tep-i-z*) tepilmiş” (Eraslan, 2012, s. 108). İsimden isim yapım eki *+t* ise Türkçede az da olsa kullanılmış bir denklik ekidir: *yaş-ı-t*, *eş-i-t* (Ergin, 2012, s. 177), Moğolcada da rastlanan bu eke diğer bazı örnekler şunlardır: *süt* (<**sü+t*), *tigit* (<*tigi+t*) “prensler”, *urungut* (<*urungu “savaşçı”+t*) “savaşçılar” (Eraslan, 2012, s. 103), *tagşut* “manzume” (aynı kökten *tagşu+r-* “şiir söylemek) (Gabain, 2007, s. 46). Şekil bilgisi açısından da *üstün* **ü-s/*ü-z* kelimesinden türemesine engel teşkil edecek bir durum yoktur. Ayrıca *üz* kelimesine “yüz, üst kısım” anlamında Kıpçak Türkçesinde rastlanmaktadır (Toparlı vd., 2007, s. 299). Dolayısıyla *üst* kelimesi, **ü-s+/*ü-z+t(>üs-/üz->üs+t>üst* şeklinde gelişmiştir. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*'nde bu kelimenin Azerbaycan Türkçesinde *üst*, Başkurt Türkçesinde

ös(öst)/ür/yuğarı/tübä/susak, Kazak Türkçesinde *üst(i)*, Kırgız Türkçesinde *üst(ü)*, Özbek Türkçesi *üst*, Tatar Türkçesinde *ös(öst)/ür/yuğarı/tübä/kat*, Türkmen Türkçesinde *üst*, Uygur Türkçesinde ise *üst* şeklinde kullanıldığı bilgisine ulaşılmaktadır (1991, s. 928-929). Azerbaycan Türkçesinde bunun *üz* şeklindeki kullanımına da tesadüf edilmektedir (Gülensoy, 2018, s. 827). Bu lehçelerde söz konusu kelimenin *ös* biçiminin bulunması kelime başında *ö/ü* değişikliğini ve *t* isimden isim yapım ekinin varlığını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca *üst* için *yuğarının* kullanılması kelimenin *yükselmek* ya da *yükseklikle* anlam bağlantısını göstermek için ipucu verebilmektedir. *üs/üz* kelimesinin varlığına bir diğer işaret *üzeri* kelimesinin mevcut oluşudur: [*<üz (*ö:z)+e 'zarf-fiil eki'+r+i*] (Gülensoy, 2018, s. 827).

1.1.4. Üze “Yukarı, Üst; Üstüne, Üzerine, Üzerinde” Kelimesinin Anlamı Kullanımı ve Etimolojisi

Üze kelimesinin varlığına Türkçenin ilk dönemlerinden itibaren “1. yukarı, üst, yukarıda, üstte. 2. üstüne, üzerine, üstünde, üzerinde, -a göre, gereğince” anlamlarıyla rastlanabilmektedir (Şirin, 2016, s. 746). *Dîvanu Lügâti't-Türk*'te de “üzerine, üzerinde; ile; boyunca” anlamlarıyla bu kelimeyle karşılaşilmektedir (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 20).

Üzenin kökeni ile ilgili Gabainin görüşü **üz-* “büyümek, yetişmek” farazi fiile *-a* zarf-fiil eklenmesiyle elde edildiği şeklindedir (2007, s. 95). Talat Tekin **üz* “üst, üst taraf” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur (2016, s. 79). İbrahim Taş'ın açıklaması **üz+e (>üze+le)* şeklindedir (2015, s. 23). Li, *üzrenin* etimolojisin **üz* “üst kısım” kelimesine *+re* yönelme hâli eki getirilerek yapıldığını belirtmiştir (2022, s. 551), Necmettin Hacıeminoğlu *Üze/Öze Meselesi* adlı makalesinde *üzenin* *üzden* daha geriye, “yükselmek” anlamı yüklediği **ü-* köküne dayandırılması gerektiğini savunmuştur (1987, s.16).

Üze kelimesinin **üz+e* şeklinde türediğine katılmakla beraber **üz* “üst” kelimesinin de **ü-z* şeklinde türediği söylenebilir. “Yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak” anlamlı kökle “üst” anlamlı *üz* arasında anlam bağı açıktır. Yükselen,

yukarı çıkan nesne ya da kimse diğer nesne ya da kimseye göre üstte bulunur. Şekil bilgisi açısından da bakıldığı zaman, fiilden isim yapım eki -z günümüzde işlevliğini kaybetmiş ve oldukça eskimiş bir ek olmasına rağmen kullanımına rastlanabilmektedir. Türkiye Türkçesine kadar uzanabilen örneklerde ekin türettiği kelime ile iyice kaynaştığı, âdetâ ondan ayrılmaz bir hâle geldiği görülmektedir: *ayaz*, *boğaz* (*boğ-*), *öz* (*ö-* hatırlamak, düşünmek), *söz* (*sö-* “söylemek”), *uz* “usta, uzman” (*u-* “yeterlik göstermek”), *yıldız* (**yultrı-* “parlamak”) gibi örnekleri verilebilir (Korkmaz, 2017, s. 271).

Sonuç olarak *üze* kelimesinin etimolojisinin **ü-z+e* (>üz+e) şeklinde olduğu söylenebilir. Bu etimolojik öneri *üzre* ve *üzere/üzeri* kelimeleri için de geçerlidir.

1.1.5. *Ün-* “Yükselmek, Çıkmak” Fiilinin Anlamı, Kullanımı ve Etimolojisi

Ün- fiiline Eski Türk “yükselmek, (bitki) çıkmak, boy vermek, kalkmak, tırmanmak; (düşman) saflarının içinden çıkmak, sıyrılmak” anlamlarında rastlanmıştır (Şirin, 2016, s. 452-500). Eski Uygur Türkçesinde “dışarı çıkmak, çıkmak, yükselmek” anlamında kullanılmıştır (Caferoğlu, 1968, s. 272).

Ahmet Bican Ercilasun *ön-* fiili hakkında bilgi verirken bunun telaffuzu konusunda bazı araştırmacıların *ün-* fiilini de kullandıklarını, dolayısıyla bu konuda bir birlik olmadığını belirtmiştir (Ercilasun, 2014, s. 373). Hatice Şirin yukarıda belirtildiği üzere *ün-* şeklini tercih etmiştir (2016, s. 746). Gabain *Eski Türkçenin Grameri*’nde *ün-/üm-* “yükselmek, kalkmak” biçimini tercih etmiştir (2007, s. 306). Clauson etimolojik sözlüğünde kelimeyi *ün-* “yükselmek; bitki filizlenmek; (insan) ayağa kalkmak” şeklinde almıştır. Ancak Clauson kelimenin ünlüsü ile ilgili büyük bir tutarsızlığın olduğunu ifade ederek asıl biçiminin *ön-* olduğu bilgisini vermiştir. Yine ona göre *ön-* şeklindeki kullanım Kuman, Kazak ve Kırgız gibi lehçelerde görülürken *ün-* ise Tuvaca, güneydoğu Türkçesi (Özbekçe ve Yeni Uygur Türkçesi) ve Özbekçede kullanılmaktadır (1972, s. 169). Ahmet Caferoğlu bu kelimeyi sözlüğüne *ün-* şekliyle almıştır (1968, s. 273-2). Hamilton kelimeyi

ön- (*ün-*) “Doğmak, sökmek, ilerlemek, bitmek, dışarı çıkmak, öne doğru gitmek” anlamıyla her iki kullanımını da vermiştir. Ona göre bu fiilin *ün-* biçimi Brahmi yazılı eserlerde, Tarançi ve Yakutçada; *ön-* biçimi ise Kazakça, Kırgızca ve Türkmencede kullanılmaktadır (2020, s. 174). Ceval Kaya Uygurca *Altun Yaruk*’ta *ün-* biçimini kullanmıştır (2021, s. 94). Şinasi Tekin *ön-* “çıkmaq, neşet etmek” şeklindeki kullanımı tercih etmiştir (2019, s. 445). Hüseyin Namık Orkun fiilin *ön-* “(ot) bitmek, fışkırmak; çıkmak, gitmek” şeklindeki kullanımını vermişti (2011, s. 829).

Burada kelimenin kullanımı ister *ön-* ister *ün-* olsun mühim olan bunların bünyesinde yer alan **ö-/ü-* ünlülerinin “yükselmek, çıkmak, yukarı çıkmak” gibi anlamlarda bir kök olduğudur. Dolayısıyla bu çalışmada *ün-* fiilinin kökü de *ön-* fiili gibi verilmiştir: **ü(/ö)-n-* (<*ü*<**ü-n-*). *Ön-/ün-* fiillerinden *ündür-* “büyütmek, yetiştirmek” (Ata, 2019, s. 941) (<**ü-n-dür-*), *üntür-* “çıkarmak, yükseltmek, uzaklaştırmak, (uğurlarken) refakat etmek” (Gabain, 2007, s. 306) (<**ü-n-tür-*). Büyüyen bir şey yerden yükselir, yukarı doğru çıkar. Dolayısıyla “yükselmek, yukarı doğru çıkmak, çıkmak” gibi anlamlar verilen **ü-* kök fiilinin bu kelimeyle anlam bağlantısı açıktır.

1.1.6. *Öv-* “Övmek” Fiilinin Anlamı, Kullanımı, Etimolojisi ve Bazı Türeveleri

TDK *Türkçe Sözlük*’te “birinin veya bir şeyin iyiliklerini, üstünlüklerini söyleyerek değerini yüceltmek, methetmek, sena etmek” şeklinde verilen (<https://sozluk.gov.tr/>) bu fiile ilk defa Eski Türk yazıtlarında *ög-* “övmek” şekil ve anlamında rastlanmaktadır (Şirin, 2016, s. 517). Eski Uygur Türkçesinde de aynı şekilde ve “düşünmek; meth ve sena etmek, övüp alkışlamak; ezmek, inceltmek, ovmak” gibi anlamlarda tespit edilmiştir (Caferoğlu, 1968, s. 147; Gabain, 2007, s. 289). *Kutadgu Bilig*’de ve *Dîvânü Lügâti’t-Türk*’te *ög-* “övmek, methetmek” şekil ve anlamlarında tanıklanmıştır (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 244; Arat, 1991 s. 353). Kıpçak Türkçesi ile yazılmış *Gülistan Tercümesi* (Karamanlıoğlu, 1989, s. 93) ve Harezmi Türkçesi eserlerinden *Mukaddimetü’l-Edeb*’de de *ög-* “öğmek”

(Yüce, 2014, s. 65) şekil ve anlamlarında geçmektedir. *Tarama Sözlüğü*’nde *ög-* fiiline rastlanmamakla birlikte bunun türevi olan *öğmeklik* “medih, sena, övme” (2019, s. 3059) ile *öğüş* “sitayış, medih, övme” kelimeleri mevcuttur (2019, s. 3069). Dede Korkut hikâyelerinde *ög-* “övmek” şeklinde yine bu kelime yer almaktadır (Ergin, 2009, s. 242). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*’nde bu kelimenin, Azerbaycan Türkçesinde *tä’rîflämäk/mädh etmäk*, Başkurt Türkçesinde *maktav/danlav*, Kazak Türkçesinde *maktav/madaktav*, Kırgız Türkçesinde *maktō*, Özbek Türkçesinde *makämäk*, Tatar Türkçesinde *maktav/danlav*, Türkmen Türkçesinde *övmek/mağtamak*, Uygur Türkçesinde *mahtimak* şeklinde geçtiği bilgisi verilmiştir (1991, s. 682-683).

Ötüken Türkçe Sözlük’te bu kelimenin, “1. birinin veya bir şeyin iyiliklerini, güzelliklerini söyleyerek yüceltmek, methetmek; sena etmek...” anlamı verilip gelişimi şu şekilde gösterilmiştir: *Ög-mek* > *öv-mek* > *ög-mek* (Çağbayır, 2007, s. 3727). *Kubbealtı Lugatı*’nda da kelimenin *ög-mek* > *ög-mek* > *övmek* şeklinde dönüşümünden bahsedilmiştir (Ayverdi, 2010, s. 969). Gülensoy, *öv-* madde başıyla ele aldığı kelimenin, “methetmek, sena etmek” anlamına yer verirken Orta ve Eski Türkçedeki *ög-* biçimini vermiştir (2018, s. 549). Nişanyan bu fiili *övmek* madde başı ile verirken etimolojik olarak Eski Türkçedeki *ög-* “1. methetmek. 2. tövbe etmek, pişman olmak” anlamlarıyla karşılaştırmıştır (2018, s. 646). Tietze *ög-/ög-* “methetmek” madde başında bu kelimeyi vermiştir, o da herhangi bir etimolojik açıklamada bulunmamıştır (2021, s. 321). Talat Tekin fiilin ünlüsünü uzun ünlü olarak göstermiştir: *ōğ-* “övmek”, *ūg-* (DLT) (2022, s. 79). *Ög-* > *ög-* > *öv-* şeklinde geliştiği anlaşılan bu fiilin etimolojisi şu şekildedir: *Ö (-*g*->-*ğ*->)-*v*-.

Buradaki fiilden fiil yapım eki olarak görülen /-*g*-/, /-*ğ*-/ > /-*v*-/ sesleri aslında *ō- uzun ünlünün uzantısı gibi görünmektedir. *Ö- fiili uzatılarak söylendiğinde bu seslerin varlığı hissedilebilmektedir. Dolayısıyla *öv-* fiili aslında *ō- şeklinde uzun ünlülüdür, sonradan bugünkü kullanım şeklini almıştır denebilir.

Birisini ya da bir şeyi *övmek* onu yükseltmek, yüceltmek, var olan diğer

kimse ya da şeylerin yukarısına çıkarmak anlamlarıyla münasip durmaktadır. Sonuç olarak *öv-* fiilinin etimolojisi **ō-(-g-/,-ğ-/ > /-v-/-)mek* şeklinde gelişmiştir denebilir. **ō-(-g-/,-ğ-/ > /-v-/-)* fiilinden türeyen bazı kelimeler şunlardır: **ō-(-g-/,-ğ-/ > /-v-/-)di* “medih, sena, övme” **ō-(-g-/,-ğ-/ > /-v-/-)di+lik* “methe ve takdire layık, övüp alkışlamaya değer”, **ō-(-g-/,-ğ-/ > /-v-/-)di+siz* “takdire lâayık olmayan, beğenip övmeye değmez”, **ō-(-g-/,-ğ-/ > /-v-/-)dü* “övme, medih, sena”, **ō-(-g-/,-ğ-/ > /-v-/-)miş* “övme, medih, sena”, **ō-(-g-/,-ğ-/ > /-v-/-)ü-r-mäk* “kendisini övdürmek”, **ō-(-g-/,-ğ-/ > /-v-/-)ü-t-mäk* “övmek” (Caferoğlu, 1968, s. 146-149). **ō-(-g-/,-ğ-/ > /-v-/-)di+l-* “övlmek, methedilmek” (Arat, 1991, 34), **ō-(-g-/,-ğ-/ > /-v-/-)i-d-i-r* “methiye” (Gabain, 2007, s. 290), **ō-(-g-/,-ğ-/ > /-v-/-)gü+çi* “övcü, öven” (Arat, 1991, s. 231), **ō-(-g-/,-ğ-/ > /-v-/-)ü-* “ögmek” (Yüce, 2014, s. 32), **ō-(-g-/,-ğ-/ > /-v-/-)ü-nç* “övünme” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 67), **ō-(-g-/,-ğ-/ > /-v-/-)r-t-* “kendisini övdürmek” (Gabain, 2007, s. 290).

1.2. İkincil Anlamları “Örtmek, Kaplamak, Üstünü Örtmek; Kabarmak, Şişmek; Örmek; Üşüşmek, Toplanmak” Olan **ō-/*ü-* Kökünden Türeyenler

1.2.1. *Ök-Ög-Ük-Üg-* “Yığmak, Biriktirmek/ Küme Hâline Getirmek” Fiillerinin Anlamı, Kullanımı, Etimolojisi ve Bazı Türevleri

Ök- fiiline *Divânu Lügâti't-Türk*, *Kutadgu Bilig*, *Atebetü'l-Hakâik*'te ve Talat Tekin'in hazırladığı *XI. Yüzyıl Türk Şiiri'nde* “biriktirmek, yığmak” (Tekin, 1989, s. 190) anlamlarında rastlanmaktadır. *Üg-* ya da *ög-* fiiline ise *Divânu Lügâti't-Türk*'te “küme hâline getirmek” *Ol yarma.k ügdi* “o paraları vb. şeyleri küme hâline getirdi” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 929) *Kutadgu Bilig*'de “yığmak” (Arat, 1991, s. 304) anlamında tesadüf edilmektedir: *Negü tir eşitgil kişeşi öge / Kişeşte töker begke yünçü öge* “Müşavere ederken beyin önüne inci yığan (değerli sözler diyen) baş müşavir nasıl (sözler) söyler, dinle.” Besim Atalay'ın hazırladığı *Abuşka Sözlüğü*'nde *ök-* fiiline *öker* çekimli hâliyle ve “Cem' ider (toplar) yıgar (yığar, toplar) dimekdir (demektir)” açıklamasıyla Alî Şîr

Nevâyî'ye ait olan *Hayretü'l-Ebrâr*'da şu örnekte rastlanmaktadır: *Arsa da şatrançi her kim töker / Nice yigac paresidür kim öker* (Dünya da satranç üzerine taşları dökenin yine toplayacağı bir sürü tahta parçasıdır) (Atalay, 1970, s. 105). Söz konusu eserde kelimenin *ökse* şeklindeki çekimli hâlinin açıklaması ise şu şekilde verilmiş “Cem’ idüp (toplayıp) bir nesneyi bir yere yığsa dimekdir” ve Ali Şîr Nevâyî'ye ait *Seb'a-i Seyyare*'de şu beyitle örneklendirilmiştir: *Kim cevahirni alyınınga tökse / Tel gaflet kibi anı ökse* (Kim ki elmasları önüne dökse gaflet tepesi gibi onu yığsa) (Atalay, 1970, s. 105).

Bu örnek ve açıklamalardan anlaşılan *ök-* fiilinin “yığmak, toplamak, üst üste toplamak” gibi anlamlara sahiptir. **ö-* fiiline verilen “yükselmek, yukarı çıkmak, üste çıkmak” gibi anlamlar göz önüne alınınca bunun *ök-* fiilini bu kök fiilden türediği anlaşılmaktadır: **ö-k-*. Yine **ü-* fiiline yüklenen “yükseltmek, üst üste yığmak, toplamak, yığmak, biriktirmek” anlamları ile *üg-* fiili arasındaki ilgi açıktır: **Ü-g-*(<*Üg-*). Fiilden fiil yapım eki *-k-* Eski Türkçe döneminden itibaren kullanılmaktadır: **Korı-k-*“korkmak” (<**korı-* “korumak”), *bas-ı-k-* “bastırmak, sokmak” (<*bas-*) (Tekin, 2016, s. 91), *al-k-* “bitirmek” (<*al-* “almak”), *ö-k-* “düşünmek” (<*ö-* “düşünmek”), *könük-* “tamamıyla yanmak” (<*kön-* “yanmak”) (Gabain, 2007, s. 59). *Ayık-*, *burk-*, *duruk-* “duraklamak, tereddüt geçirmek”, *görük-*, *kanık-* “kanıksamak”, *karık-* “kamaşmak”, *kırk-*, *kork-*, *sark-*, *sil-k-*, *tezik-* “acele acele koşmak” (Korkmaz, 2017, s. 183) gibi örnekler de söz konusu eke örnekler arasında verilebilir. Bu *ök-* ya da *ük-* fiilinden *öküş/üküş* “çok” kelimesi türemiştir. Türkçenin ilk dönemlerinde kullanılan bu kelimeyi Ahmet Caferoğlu *öküs/ügüş/öküş* “çok” şekillerinde sözlüğüne almıştır (1968, s. 149-271). Hüseyin Namık Orkun (2011, s. 75), Reşit Rahmeti Arat (1991, s. 21) kelimeyi *öküş* “çok” şeklinde; Talat Tekin (2016, s. 313), Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu (2018, s. 932) ise *üküş* “çok, sayısız” şekillerinde okumuşlardır. *Tarama Sözlüğü*'nde kelimeye *öğü/öküş/yöğüş* “çok” şekillerinde rastlanmaktadır (2019, s. 3069). Burada *ök-* ya da *ük-* fiilinin hangisinin doğru/asli kullanım olduğu değil bu kelimenin **ö-/ü-* şekillerinde tek sese indirgenebilme amacı güdülmektedir. Her iki

kök fiil de “yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak, toplanmak, yığılmak” gibi anlamlara sahiptir ve *öküş/üküş* kelimesinin kökünü oluşturmaktadır. İbrahim Taş *üküş* şeklinde ele aldığı bu kelimenin kökünü **ük-* fiiline dayandırmaktadır. Taş, **ük-* farazi kök için *Kutadgu Bilig*’den kelimenin diğer türevi olan *ükil* “çok” (**ük-il*) kelimesini de örnek vermiştir (2015, s. 2015). Tuncer Gülensoy hem *öküş* (2018, s. 532) hem de *üküş* “çok” (2018, s. 812) şeklindeki kullanımlarına sözlüğünde yer vermiştir. Ancak *öküş* biçiminin yanlış olduğunu, doğrusunun *üküş* olduğunu ifade etmiştir (2018, s. 534). Gülensoy, *ük* “Yük; yatak, yorgan yığını” <**yüg-* “toplamak”/**yüd-* “yüklemek” kelimesini ele alırken *üküş* kelimesi başlığında şu açıklamalarda bulunmuştur: <**Üküş, üksä-, çoğalmamak, <*üküş+ä-, üksüy- ay. <üküş+i-; üktüy-, <*üklü-<*ükl-î-, <DLT. ükil* (2018, s. 812).

Üküş/öküş kelimesinin **ö-/ü-* “yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak” fiiline dayandığı söylenebilir. Anlam bağlantısına bakıldığı zaman “çok” olan şey aslında az olan şeye göre yüksekte, yukarıda bulunandır. Çoğalan şey yerden yüksekte olur, yukarı doğru çıkar. Dolayısıyla *öküş/üküş* kelimesinin etimolojisi şu şekilde olmalıdır: **Ö/*ü-k-ü-ş. *ök-/ük-* farazi kökten türeyen bir diğer kelime *ükil*dir. Eski Uygur Türkçesinde bu kelime *ükül* “artma, artış” şekil ve anlamında geçmektedir (Caferoğlu, 1968, s. 271). Kâşgarlı Mahmud *ükil* kelimesinin Kıpçak lehçesinde “çok” anlamına geldiğini ifade ederek *ükil kişi* örneğini vermiştir (2018, s. 35). Yukarıda da belirtildiği üzere Taş, bu kelimeyi **ük-* fiiline dayandırmıştır. İpek Bilgen de *ük-i-l* “çok” şeklinde açıklamıştır (1989, s. 65). *Ükil* kelimesinin kökü bizce **ük-* fiilinden daha geriye götürülmeli, yani **ü-* “artmak, çoğalmak, yükselmek, çıkmak, yukarı çıkmak” fiili bu fiilin köküdür denebilir: (*Ükil* “çok”<)**Ü-k-i-l. Öküş-üküş* için verilen anlam bağlantısı *ükil* için de geçerlidir. Çok, fazla olan bir şey az olan karşısında daha yüksektedir, üsttedir. **Ö-k-/ü-k-* kök fiilden türeyen diğer bazı kelimeler şunlardır: *Ükün/ükin/ügün/ügin* “yığın hâlinde” (Gabain, 2007, s. 306) (<**ü-k-i-n, *ü-k-ü-n, *ü-g-ü-n, *ü-g-i-n*), *ükli-* “çoğalmak, büyümek, gelişmek, neşvünüma bulmak” (Caferoğlu, 1968, s. 271; Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 127; Gabain, 2007, s. 306;) (**ü-k-i-l+i-*), *ükli-*

/üglit- “çoğalmak, artırmak” (Caferoğlu, 1968, s. 271; Gabain, 2007, s. 306;) (*ü-k-i-l-i-t-), ükül- “toplanmak, birikmek” (Eckmann, 2017, s. 60). Eckmann, bu fiili ük- “toplamak, biriktirmek” (2017, s. 60) fiilinden türediği bilgisini vermiştir. Çalışmada bu kelimenin de *ü-k-i-l- şeklinde türediği savunulmaktadır. Ök-ük fiilinin bunlar dışında bazı türevleri şunlardır: Üglün- “yığılmak, kümelenmek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 116), üglüş- “birbiri üzerine yığılmak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 112), ügme “yığılmış şey” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 65), ügmek “yığılmış şey” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 51), ügtür- “yığmak, toplamak için emir vermek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 106), ügül- “toplanmak, küme hâline getirilmek”, ügülgen “kümelenen (şey)” (81), ügüm “bir yığın” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 36), ügün “yığın” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 37).

1.2.2. Ört- “Örtmek” Fiilinin Anlamı, Tarihî ve Bazı Türk Lehçelerindeki Kullanımı ve Etimolojisi

Ört- fiili ilk defa Eski Uygur Türkçesi dönemi metinlerinde “örtmek, kapamak” anlamıyla tespit edilmiştir (Caferoğlu, 1968, s. 153). Karahanlı Türkçesi eserlerinden *Kutadgu Bilig*’de “örtmek, örtülmek” anlamında tanıklanmıştır: *Küjek yazdı rumi kıızı örtti yüz / Kara saç boduğı ajun toldı tüz* (Arat, 1991, s. 488) [Güneş perçemini yaydı, yüzünü örttü; dünya tamamen (siyah saç rengi gibi) karanlık oldu]. Harezmi Türkçesi eserlerinden *Mukaddimetü'l-Edeb*’de “örtmek, kapamak” anlamında geçmektedir: *Yapa örttdi anıñ üze ton-nı* (Yüce, 2014, s. 35) (Onun üzerine elbiseyi örttü). Bu fiile Kıpçak Türkçesi dönemine ait *Gülistan Tercümesi*’nde şu örnekte rastlanmıştır: *Körüp Tenri ta ‘âlā bu kul-nıñ ‘aybını örter* (Karamanlıoğlu, 1989, s. 175) (Yüce Allah bu kulun aybını görünce örter). *Tarama Sözlüğü*’nde “1. gizlemek. 2. (nimeti) inkâr etmek, küfran” (2019, s. 3119). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*’ne göre söz konusu fiil; Azerbaycan Türkçesinde *örtmāk*, Başkurt Türkçesinde *yabıv/börkäv*, Kazak Türkçesinde *jabuv/bürkev*, Kırgız Türkçesinde *cabū*, Özbek Türkçesinde *yāpmāk*, Tatar

Türkçesinde *yabu/börkäv*t, Türkmen Türkçesinde *örtmek/yapmak*, Uygur Türkçesinde *yapmak* şekillerinde kullanılmaktadır (1991, s. 682-683).

Ört- fiilinin “1. korumak, görünmez duruma getirmek veya gizlemek için üstüne bir şey koymak. 2. kapamak. 3. kaplamak” anlamlarını veren Tuncer Gülensoy kelimeyi Eski Türkçedeki *ürt-* ve *ürtül-* fiilleriyle karşılaştırmış ardından şöyle bir etimolojik açıklamada bulunmuştur: **ör-/ür-* “kapanmak, örtülmek, örülmek” (2018, s. 545). Nişanyan etimoloji sözlüğünde *ör-* “dokumak” +*ıt-* şeklinde bir açıklamada bulunmuş ve burada yaşanan *anlam evrimi* için Latince'deki *tegere* “örtmek>” *texere* “örmek, dokumak” örneğini vermiştir (2018, s. 645). Tietze “kapamak, gizlemek” anlamını verdiği fiil hakkında herhangi bir etimolojik açıklamada bulunmamıştır (2021, s. 349). Kelime, *Kubbealtı Lugatın*’nda “1. korumak, gizlemek veya görünmez duruma getirmek için üstüne bir şey koymak, örtülü duruma getirmek. 2. kapatmak. 3. kaplamak. 4. mec. (açığa çıkması istenmeyen bir durumu) başkasına belli etmemek, gizlemek, saklamak, ketmetmek” anlamları verilip şu şekilde bir etimolojik açıklamaya tabi tutulmuştur: Eski Türk. *ört-rnek* < *ör-t-mek* (Ayverdi, 2010, s. 967). *Ötüken Türkçe Sözlük*’teki etimolojik açıklama “*ört-mek*” şeklindedir (Çağbayır, 2007, 3715). *Ötüken Türkçe Sözlük*’te *Derleme Sözlüğü* kaynak gösterilerek *ört-* fiilinin (kuş vb. için) “kalkmak; havalanmak” anlamı verilmiştir (Çağbayır, 2007, s. 3715).

*Ört- fiilinin kökü tek sese, yani **ö-* “yükselmek, yukarı çıkmak” fiiline dayanmaktadır. Bir şeyi örten, gizleyen ya da kaplayan şey örttüğü, gizlediği ve üzerini kapladığı şeyin üstünde bulunmakta, onun yukarısında yer almaktadır. Dolayısıyla *ört-* fiilin etimolojisinin **ö-r-t-* şeklinde geliştiği söylenebilir. Kullanımına Türkçenin ilk yazılı eserlerinden beri sıklıkla rastlanan fiilden fiil yapım eki *-r-* oldukça işlek eklerinden birisidir. Görevi *oldurma* ve *yaptırmadır*: *geç-i-r-*, *uç-u-r-*, *iç-i-r-*, *aş-ı-r-*, *şas-ı-r-*, *piş-i-r-*, *yat-ı-r-*, *bit-i-r-* vs. (Ergin, 2012, s. 209-210). Tıpkı *-r-* fiilden fiil yapım eki gibi *-t-* fiilden fiil yapım eki de Türkçenin eski dönemlerinden beri işlek olarak kullanılan ekleri arasındadır: *uza-t-*, *dire-t-*, *acı-t-*, *ara-t-*, *söyle-t-*, *yürü-t-*, *düzel-t-*, *inci-t-* vs. (Ergin, 2012, s. 211).

1.2.3. *Ös-/Üs-* “Üflemek, Şişirmek, Kabartmak” Fiilinin Anlamı, Kullanımı ve Etimolojisi

Ös- fiiline ilk defa Eski Uygur Türkçesinde “üflemek, şişirmek, kabartmak” anlamlarında rastlanmaktadır (Caferoğlu, 1968, s. 153). Yine Eski Uygur Türkçesi metinlerinde bu fiilden türediği anlaşılan *ösür-* “şişirmek” fiiline rastlanmaktadır (Caferoğlu, 1968, s. 154; Gabain, 2007, s. 291). Gabain söz konusu *ösür-* fiilini sözlüğünde Moğolca *ös-* fiili ile karşılaştırmıştır (2007, s. 291). Bu fiil Hazerm Türkçesi eserlerinden *Kıyasül'l-Enbiyâ*'da “uzamak, büyümek; sevinmek” anlamlarında geçmektedir: “*Aytmışlar: Erniñ yêti yaşında tişi tüşer, on bês resîde bolur, yegirmi yaşğa tegi boyı öser...*” (Ata, 2019, s. 380) [(Şöyle) demişler: Erkeğin yedi yaşında dişi düşer, on beşinde yetişkin olur, yirmi yaşına kadar boyu uzar...] Çağatay Türkçesinde *ös-* fiiline “büyümek, yetişmek” anlamlarında rastlanırken bu fiilden türeyen *östür-* “büyütmek” fiilinin varlığı da dikkat çekmektedir (Ünlü, 2013, s. 878-879). *Codex Cumanicus*'da bu fiil, *ös-* şeklinde ve “büyümek, gelişmek, yetişmek” anlamlarında tanıklanmıştır: *Tavga taş kim bitip östi kök y[ê]rni barça tolt[u]rdı* “Dağda taş ...? bütün gök ve yeri kapladı” (Argunşah ve Güner, 2015, s. 299). Türkmen Türkçesinde de “yetişmek, gelişmek” (İlker, 1997, s. 165) “büyümek, ilerlemek; düşüncesi artmak, bilgisi artmak; terfi etmek” (Tekin vd., 1995, s. 508) anlamlarında kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesinde *ös-* fiilinden türeyen *ösdür-* “1. yetiştirmek, büyütmek (çocuk hakkında). 2. geliştirmek, ilerletmek, artırmak. 3. bir düşünceyi yaymak, genişletmek” (Tekin vd. 1995, s. 508) fiili de dikkat çekicidir. *Derleme Sözlüğü*'nde *ösmek* fiili şu anlamlarla geçmektedir: “1. büyümek, boyu uzamak. 2. yükselmek” (2019, s. 3357).

Ös- için Tuncer Gülensoy *ö:-s- şeklinde bir etimolojik açıklamada bulunmuştur (2018, s. 547). Ancak Gülensoy *ö- fiiline herhangi bir anlam vermemiştir. Fiilin, özellikle “yükselmek; büyümek, boyu uzamak; artırmak; şişirmek, kabartmak” gibi anlamları göz önüne alınınca “yukarı kalkmak, yükselmek” anlamlı *ö- fiiline dayandığı açıktır. Söz konusu kökün yükselmek

anlamıyla bağlantısı oldukça açıktır. *Ös-* fiilinin diğer karşılıkları olan *büyümek*, *boyu uzamak*; *artırmak* ve *şişirmek*, *kabarmak* da **ö-* “yükselmek, yukarı kalkmak” fiili ile ilgilidir. Büyüyen bir şey önceki hâline göre yükselmiştir, yüksektedir. Boyu uzamak boyun odluğu hâinden daha yükseğe ya da yukarıya doğru seyretmesidir. Artan, şişen ve kabaran bir şey de bulunduğu hâlden daha yüksek bir pozisyona geçmiştir, yani yükselmiştir. Dolayısıyla anlam bakımından bakılınca **ös-* fiili “yükselmek, yukarı kalkmak” gibi anlamlar yüklenen **ö-* fiili ile uygunluk içerisinde. Nitekim *ös-* fiilinin anlamlarından *büyümek*, *gelişmek* ve *terfi* kelimelerinin Çağdaş Türk lehçelerindeki karşılıklarına bakıldığı zaman çoğu yerde bu fiilin değişik şekilleri ile karşılaşmaktadır. Büyüme fiili, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*’ne göre Azerbaycan Türkçesinde *böyümek*, Başkurt Türkçesinde *üsiv/üsä barıv/artıv*, Kazak Türkçesinde *ösiv*, Kırgız Türkçesinde *ösü/çonoyü*, Özbek Türkçesinde *ösmäk/ärtmāk*, Tatar Türkçesinde *üsü/artu/köçäyü*, Türkmen Türkçesinde *ulalmak/ösmek*, Uygur Türkçesinde ise *ösmäk* (1991, s. 90-91). Yine *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*’nde *gelişmek* fiilinin Başkurt Türkçesindeki karşılıklarından birisi *üsiv*, Özbek Türkçesinde *öşiş/täräkkıyāt*, Tatar Türkçesinde *üsış*, Türkmen Türkçesinde *ösüş* ve Uygur Türkçesinde *ösüş/ täräkkıyāt* karşılıklarına rastlanmaktadır (1991, s. 264-265). Terfi “derecesini, makamını vs. artırmak, yükseltmek” kelimesinin aynı sözlüğe göre Başkurt Türkçesindeki karşılıklarından birisi *üsiv*, Kazak Türkçesinde *ösiv*, Tatar Türkçesinde *üsiv* şeklindedir (1991, s. 876-877).

Üs- fiiline *Tarama Sözlüğü*’nde “yetişip büyüme” anlamlarında rastlanmaktadır (2019, s. 4094). Bu kelimenin kökü de *ös-* fiilinde olduğu gibi **ü-* şeklinde olmalıdır. Yetişip büyümeyle yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak arasındaki anlam bağı açıktır. Büyüyen ve yetişen şey ya da kimse yükselir, eski konumundan daha üst seviyede, yukarıda olur. Sonuç olarak *ös-* ve *üs-* fiillerinin etimolojisi **ö-s-* (<*ös-*>)/**ü-s-* (*üs-*) şeklinde yapılabilir.

1.2.4. *Ür-* “Kabarmak, Şişirmek, Üfleme” Fiillerinin Anlamı, Kullanımı ve Etimolojisi

Ür- fiiline “kabarmak, üfürüp şişirmek, üflemek, (bitki) bitmek, yükselmek” (Caferoğlu, 10-968, s. 273; Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 86; Gabain, 2007, s. 306; Toparlı, Karaatlı ve Vural, 2007, s. 298; TS, 2019, 4080) gibi anlamlarla tesadüf edilmektedir. Bu kelimenin etimolojisi de ör- fiilindeki gibi çözümlenebilir: *ü-r- (>ü-r>ür-). Kabaran bir şey, ya da (yerden) biten bir bitki yükselmiştir, yukarı doğru hareket etmiş, çıkmıştır. Ür- fiilinden türeyen üril-/ürül- “şişirilmek, üfürülüp şişirilmek, kabarmak” kelimesi de burada zikredilebilir (Caferoğlu, 1968, s. 273; Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 97) (<*Ü-r-ü-l-).

1.2.5. Üş- “Üşüşmek” Fiilinin Anlamı, Kullanımı ve Etimolojisi

TDK *Türkçe Sözlük*’te *üşmek* fiili “hlk. üşüşmek” anlamıyla geçmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>). Aynı eserde *üşüşmek* “her yandan çokça bir araya gelmek, toplanmak, birikmek, üşmek” (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamlarında geçmektedir. Kelimeye *Dîvânü Lügâti’t-Türk*’te *üş-* şeklinde ve “1. üşüşmek. 2. delik açmak” anlamlarında rastlanmaktadır: *Etme.kke telim kişi üşdi* denir “pek çok insan ekmeğe üşüştü” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 86). Dede Korkut hikâyelerinde *üş-* “üşüşmek” şeklinde üç yerde bu fiil tanıklanabilmektedir (Ergin, 2009, s. 306). Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Gülistan Tercümesi*’nde de fiile *üş-* şekil ve “üşüşmek, toplanmak” anlamlarında rastlanmaktadır: *...kim aña it tigip çibin üşti* “...ki ona köpek ulaşip sinek(ler) üşüştü” (Karamanlıoğlu, 1989, s. 47). Gülensoy etimolojik sözlüğünde kelimenin “1. üşmek, üşüşmek, toplanmak; delgiç ile delmek” anlamlarını vermekle yetinmiştir (2018, s. 821). Nişanyan *üşüş-* fiilini açıklarken bunun kökü olan *üş-* fiilinin Türkiye Türkçesinde 19. yüzyıla kadar kullanıldığını, ancak ardından *üşüş-* şeklinin tercih edildiği bilgisini vermiştir (2018, s. 899).

Üş- fiilinde yer alan -ş- ekinin birliktelik ifade ettiği dolayısıyla bir *işteşlik* eki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı *üş-* fiilinin etimolojisinin *ü-ş-* şeklinde gelişmiş olabileceği düşünülmektedir. *Ü- fiile verilen “yükselmek, çıkmak, yukarı çıkmak” gibi anlamlara bakıldığında zaman türevi olan *üş-* ile ilgisi açıktır. Bir yere toplanmak, birikmek, üşüşmek orada yükselmenin, yukarı doğru çıkıntının

meydana gelmesi anlamını taşımaktadır. Sonuç olarak *üş-* fiili, **ü-* köküne dayandığı düşünülebilir: **Ü-ş-* (<**üş-*>*üş-*).

1.2.6. *Ör-* “Örmek” Fiilinin Anlamı, Kullanımı, Etimolojisi ve Bazı Türevleri

TDK *Türkçe Sözlük*'te *örmek* fiilinin şu anlamlarına yer verilmiştir: “1. iplik, yün, tel, saz vb.ni birbirine dolayarak veya geçirerek işlemek veya tezgâhta dokumak. 2. kumaşlardaki delikleri elde iplikle besleyerek kapatmak. 3. saç, yele vb. şeylerin tellerini birkaç bölüme ayırıp birbirine geçirmek yolu ile dağınıklıktan kurtarmak. 4. duvar yapmak veya onarmak. 5. estetik kaygıyla, duygulu biçimde bir güzelliği ortaya koymak. 6. müzik, edebiyat vb.nde bir özelliği oluşturmak” (<https://sozluk.gov.tr/>).

Ör- fiiline “örmek, dokumak” anlamıyla ilk defa Karahanlı Türkçesinde rastlanmaktadır. *Dîvânü Lügâtî't-Türk*'te bu fiile *ör-* / *ör-* şeklinde ve “elle örmek” anlamında tesadüf edilmektedir: *Ol saç ördi* “O, saç ve benzeri şeyleri ördü” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 89). *Kutadgu Bilig*'de de aynı anlamda tanıklanmıştır: *Qayı işte bolsa yorık utru tut / Yorık utru tutsa saña öge kut* (Arat, 1991, s 148) (Hangi iş (olursa) olsun ciddi (bir hâlde) bulun; (eğer) ciddiyet şiarın olursa mutluluk sana bağlanır). Harezmi Türkçesi eserlerinden *Kıyasü'l-Enbiyâ*'bu fiilin kullanıma örneklerden birisi şudur: “... *közlerige sürme tartıp saçların örüp uçmağ hüllesine yörgep...*” (Ata, 2019, s. 354) (...gözlerine sürme çekip, saçlarını örüp (ve) cennet elbisesi giydirip...). Kıpçak Türkçesi eserlerinden *Gülistan Tercümesi*'nde *ör-* “örmek, eller örmek” fiiline şu örnekte tesadüf edilmektedir: *Bir seyyâh saçın örüp hâcılar kâfilesi bilen bağdâd şehrine kirip...* (Karamanlioğlu, 1989, s. 41) (Bir seyyah saçını örüp hacılar kâfilesi ile Bağdat'a girip...). *Örmek* fiiline, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü'ne göre Azerbaycan Türkçesinde *hörmäk*, Başkurt Türkçesinde *üriv/bäyläv*, Kazak Türkçesinde *öriv*, Kırgız Türkçesinde *örü*, Özbek Türkçesinde *örmäk*, Tatar Türkçesinde *üriv/bäyläv*, Türkmen Türkçesinde *örmek*, Uygur Türkçesindeyse *örümäk/tokumak* şekillerinde rastlanılmaktadır (1991, s. 680-681).

Tuncer Gülensoy *ör-* fiilinin “1. iplik, yün, tel, saz gibi şeyleri elde şiş, tıp yardımıyla birbirine dolayarak işlemek veya tezgâhta dokumak, örmek. 2. yükselmek” anlamlarını vererek Eski Türkçedeki kullanımı olan *yörgä-* “örmek” ve Orta Türkçedeki *ör-*, *ö:rü-* “belirmek, çıkmak, yükselmek” / *ö-r-ü* tur-” şeklindeki kullanımlarından bahsederek <*ö:- + -r- [<*hö-r-] etimoloji önerisinde bulunmuştur (2018, s. 541). *Ötüken Türkçe Sözlük*’te kelimenin *ör-mek* (*ö:rmek*) şekli gösterilmekle yetinilmiştir (Çağbayır, 2007, s. 2312). Ayverdi bu kelimenin anlamları açıklarken Eski Türkçede *ör-* fiilinin “yükselmek” manasına da geldiğini ifade etmiştir (2010, s. 966). Fiilin “1. kalkmak, yükselmek, (geçişsiz fiil). 2. organ veya saç örmek (geçişli fiil)” anlamlarını veren Nişanyan’a göre *örmek* fiili *egir-* “çevirmek, sarmak” fiilinin varyantının telaffuzu olabilir. Nişanyan bu ilişkiyi açıklarken Latincedeki *texere* “ip örmek, kumaş dokumak”, *teges* “örtü”, *tegere* “örtmek” ve *tectum* “duvar” örneklerini vermiştir (2018, s. 644).

Örülen bir şeyde bir üst üste gelme söz konusudur. Bu örümceğin ağını örmesinde, kişinin saçını örmesinde ya da briketleri, tuğlaları ya da kerpiçleri üst üste bırakılmak suretiyle duvar yükseltmesinde de durum aynıdır. Hatta Van ağzında duvar yapmaya, yükseltmeye *duvar(ı) çıhmaḥ* “duvar(ı) çıkmak, duvar yapmak, duvar yükseltmek” deyiminin karşılık geldiğine tanık olunmaktadır. Yine söz konusu ağızda aynı deyim yerine *duvar (h)örmaḥ* “duvar örmek” de denir. Bu duvar örneği bile aslında tek başına *ör-* fiilinin yükselmek, yukarı çıkmak, üst üste gelmek” gibi anlamlar yüklenen *ö- kök fiile dayandığını gösterebilmektedir. Zamanla bu “yükselmek, yuları çıkmak, üst üste gelmek” anlamı özellikle saç, tel, ağ gibi ince nesnelerin iç içe girmesi şeklinde ve *örgü* baskın anlamının belirmesinde bir gelişmeye tanıklık edilmektedir. Ancak yine de *örme* işinde de bir yükselme, üst üste gelme söz konusudur. Örümceklerin ağ örmesi, saçların örülmesi, telin örgü hâline gelmesi durumlarını dikkate alınca bahsedilen bir şeyin diğer şeyin üstüne gelmesi, ona *örtü* olması asıl ve gizli anlamının saklı olduğu barizdir. Dolayısıyla *ör-* fiilinin etimolojisinin, *ö- “yükselmek, çıkmak, üst üste çıkmak, yukarı çıkmak”-r- (<*ör-* <*ö-r-) şeklinde geliştiği söylenebilir. Anlam

boyutuna açıklık getirilmeye çalışılan bu fiilin şekil yönünden de öne sürülen etimolojik açıklamayla uygunluğu söz konusudur. Nitekim fiilden fiil yapım eki -r- Türkçenin ilk dönemlerinden bu yana kullanılan işlek ve canlı bir ektir. Bu ek sonu ünsüz olan gerek geçişli gerek geçişsiz fiil köklerine eklenerek onları ettirgen hâle getirmekte kullanılmaktadır: *Artır-, aşır-, batır-, birir-, doyur-, duyur-, düşür-, geçir-, göçür-, içir-, kaçır-, pişir-, taşır-, yatır-, uçur-*. Söz konusu ek bazen de ettirgenlik işlevinden sıyrılarak eklenmiş olduğu köke yeni bir anlam kazandırmaktadır: *Devir-, doğur-, eğir-, evir-, kaçır-, kayır-, pişir-, savur-, şaşır-, uyar-* vb. gibi (Korkmaz, 2017, s. 186). *Ö-r- “örmek” fiilinden türeyen kelimelerden bazıları şunlardır: *Ö-r-gen “urgan vb. şey” *Örgen örüldi* (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 97), *ö-r-gem (/>gen)+çi “örümcek (Paçacıoğlu, 2016, s. 504)” *ö-r-gen+çi “urgancı (Paçacıoğlu, 2016, s. 504)”, *ö-r-güç (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 46), *ö-r-güç+len- “saç örgüsü olmak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 136), *ö-r-ü-k “örgülü, örülü olan her şey” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 791), *ö-r-gün/*ö-r-ken/*ö-r-kün “Urgan, ip, yular” (TS, 2019, s. 3116-3118), *ö-r-ü-n “saç örgüsü, belik” (TS, 2019, s. 3128), *Ö-r-gü, *ö-r-me “örme, örülmüş, örülü, örgülü; kıldan örülerek yapılan ip; sepet” (Ergin, 2009, s. 246; DS, 2019, s. 3350), *ö-r-me “ip” (TS, 2019, s. 3118), *ö-r-meç “kıl ve saç gibi şeylerin örülmüşü” (Toparlı vd., 2007, s. 212), *ö-r-mek+çi “örümcek (Paçacıoğlu, 2016, s. 505)”, *ö-r-ü-g+lüg “örülmüş, örülü” (Arat, 1991, s. 577), *ö-r-ü-m “örülmüş; çul” (Arat, 1991, s. 477), *ö-r-ü-l- “örülmek” (Yüce, 2014, s. 167), *ö-r-ü-m+ce “örümcek” (DS, 2019, s. 3356), *ö-r-k “hayvan bağlamakta kullanılan bir çeşit kalın ip ya da zincir” (DS, 2019, s. 3349), *ö-r-k+le- “(atı tavlada köstekle) kösteklemek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 531), *ö-r-ü-k “saç örgüsü; saç örgülerini bağlamaya yarayan ip, iplik, kumaş parçası” (DS, 2019, s. 3354), *ö-r-ü-m “tarlanın çevresine yapılan çit” (DS, 2019, s. 3355), *ö-r-ü+lük “örülmüş” (DS, 2019, s. 3355), *ö-r-ken “semeri bağlamaya yarayan enli kuşak, kolan; kement” (DS, 2019, s. 3349), *ö-r-ek+le- “hayvanın kaçmaması için bir ayağını bağlamak” (DS, 2019, s. 3347), *ö-r-ele- “dolambaçlı, anlamsız ve yersiz

konusmak” (DS, 2019, s. 3347), *ör-e-me “Harç koymadan taştan örülen duvar; yıkılacak gibi eğik duvar” (DS, 2019, s. 3347), *ör-en “Harçsız örülen duvar”, **ör-k+le-* “Hayvanı otalaması için uzunca bir iple çayıra bağlamak” (DS, 2019, s. 3350), *ör-mek “El tezgâhlarında dokunan alaca şal” (DS, 2019, s. 3351).

Sonuç ve Öneriler

Türkçede bir kelimenin kökenine ulaşmada göz önünde bulundurulacak ölçütler ses, şekil ve anlam bilgisi açısından kök ile kendisinden türeyen kelime arasında uyumun olmasıdır. Bunlar olmadan köken bilgisi ile ilgili yapılacak yorumlarda hata yapma olasılığı artmaktadır. Bu çalışmada yukarıdaki unsurlar dikkate alınarak **ö-/*ü-* kök fiillerinden türeyen bazı kelimelere değinilmiştir. Türevlerinden yola çıkılarak söz konusu köklere “yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak” gibi anlamlar verilmiştir. Ancak bu anlamlar birincil anlamdır. Bazı kelimelerde, mesela *ör-* “örmek, dokumak” fiilinde ikincil anlam olan “örmek, dokumak” ön plandayken, bazılarında ise mesela *öy-* fiilinde ve türevlerinde olduğu gibi “birikmek, yığılmak, toplanmak” ikincil anlamları belirginleşmektedir. Ancak bu ikincil anlamlar da nihayetinde birincil anlamlardan çıkmıştır ve bu ilgi açıktır. Örülen bir şey, üst üste çıkılan, yükselen şeydir. Bir şeyin başka bir şeyin üstüne gelmesi, yığılması, birikmesi neticesinde burada bir yükselme, yukarı doğru hareket etme söz konusu olmaktadır. Bu fiillerden türediği düşünülen başlıca kelimeler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 1: *Ö-/*Ü- Fiillerinin Türevleri

Birincil anlamı "yükselmek, yukarı çıkmak, çıkmak" olan * <i>ö-/*ü-</i> fiillerinden türeyenler	İkincil anlamı “örtmek, kaplamak, üstünü örtmek; kabarmak, şişmek; örmek; üşüşmek, toplanmak” olan * <i>ö-/*ü-</i> fiillerinden türeyenler
<i>ör</i> "yüksek" (<* <i>ö-r</i>), <i>ör</i> "taht" (* <i>ö-r</i>), <i>öyük/üyük/höyük</i> "höyük, toprak, tepe" (* <i>ö-/*ü-y-ü-k</i>) (> <i>höyük</i>), (<i>h</i>) <i>örgüç</i> "hörgüç" (<* <i>ö-r-güç</i>), <i>örülen</i> "yükselmek" (<* <i>ö-r-(-ü)+len-</i>), <i>üst</i> "üst" (<* <i>ü-s/z+t</i>), <i>üze</i> "üzerine, üzerinde" (<* <i>ü-z+</i>), <i>ün-</i> "yükselmek, çıkmak" (<* <i>ü-n-</i>), <i>öv</i> "övmek" (<* <i>ö-(-g-/-ğ-/-v--)</i>).	<i>ök-/ög-/ük-/üg-</i> "yığmak, biriktirmek/ küme hâline getirmek" (* <i>ö-/*ü-g-/-k-</i> , <i>ört-</i> "örtmek" (<* <i>ö-r-t-</i>), <i>ös-/üs-</i> "üfleme, şişirmek, kabarmak" (<* <i>ö-s-/*ü-s-</i>), <i>ür-</i> "kabarmak, şişirmek, üfleme" (<* <i>ü-r-</i>), <i>üş-</i> "üşüşmek" (<* <i>ü-ş-</i>), <i>ör-</i> "örmek" (<* <i>ö-r-</i>).

Tablo 2: *Ö-/ *Ü- Fiillerinin Diğer Türevleri

Tarihî Türk lehçelerinde, birincil anlamı "yükselmek çıkmak, yukarı çıkmak" olan *ö-/ *ü- fiillerinden türeyen diğer bazı kelimeler	Tarihî Türk lehçelerinde ikincil anlamı "örtmek, üstünü örtmek kaplamak; kabarmak, şişmek; örmek; üşüşmek, toplanmak; övmek" olan *ö-/ *ü- fiillerinden türeyen diğer bazı kelimeler
*ö-r-küç "dalga", *ö-r-(i/ü+)len- "(bulut) oluşmak, yükselmek" *ö-r-(i/ü+)le-ş "tepe, yokuş", *ö-r-ü-ş "çıkış, yükseliş."	*ü-k-ü-l/*ü-k-I-l "artma, artış; çok", *ü-k-i-l+i- "çoğalmak, büyümek, gelişmek, neşvünüma bulmak", *ü-k-ü-n/*ü-k-i-n/*ü-g-ü-n/*ü-g-i-n "yığın hâlinde", *ü-k-(i-i)I-(I)-t/*ü-g-(i)-l-(I)-t "çoğalmak, artırmak", *ü-g-(i-i)l-ü-n- "yığılmak, kümelenmek", üglüş- "birbiri üzerine yığılmak", *ü-g-me "yığılmış şey", ügmek "yığılmış şey", *ü-g-tür- "yığmak, toplamak için emir vermek" *ü-g-ü-l- "toplanmak, küme hâline getirilmek", *ü-g-ü-l-gen "kümelenen (şey)", *ü-g-ü-m "bir yığın", *ü-g-ü-n "yığın"; *ü-r-I-l/*ü-r-ü-l- "şişirilmek, üfürülüp şişirilmek, kabarmak", *ö-g-di "medih, sena, övme" *ö-g-di+lik "methe ve takdire layık, övüp alkışlamaya değer", *ö-g-di+siz "takdire lâayık olmayan, beğenip övmeye değmez", *ö-g-dü "övme, medih, sena", *ö-g-miş "övme, medih, sena", ögürmək "kendisini övdürmek", *ö-g-ü-t-mäk "övmek", *ö-g-(I)-d+(i)l- "övülmek, methedilmek", ö-(/g-/ /-ğ-/ > /v-/)-i-d-i-r "methiye", ö-(/g-/ /-ğ-/ > /v-/)-gü+çi "öväücü, öven", ö-(/g-/ /-ğ-/ > /v-/)-ü- "ögmek", ö-(/g-/ /-ğ-/ > /v-/)-ü-nç "öväünme", ö-(/g-/ /-ğ-/ > /v-/)-r-t- "kendisini övdürmek"; *ö-r-gen "urgan vb. şey", *ö-r-gem (/>gen)+çi "örümcek" *ö-r-gen+çi "urgancı", *ö-r-güç, *ö-r-güç+len- "saç örgüsü olmak", *ö-r-ü-k "örgülü, örülü olan her şey", *ö-r-gün/*ö-r-ken/*ö-r-kün "urgan, ip, yular", *ö-r-ü-n "saç

örgüsü, belik”, *ö-r-gü, *ö-r-me “örme, örülmüş, örülü, örgülü; kıldan örülerek yapılan ip; sepet”, *ö-r-me “ip”, *ö-r-meç “kıl ve saç gibi şeylerin örülmüşü”, *ö-r-mek+çi “örümcek”, *ö-r-ü-g+lüg “örülmüş, örülü”, *ö-r-ü-m “örülmüş; çul”, *ö-r-ü-l- “örülme”, *ö-r-k “hayvan bağlamakta kullanılan bir çeşit kalın ip ya da zincir”, *ö-r-k+le- “(atı tavlada köstekle) kösteklemek”, *ö-r-ü-k “saç örgüsü; saç örgülerini bağlamaya yarayan ip, iplik, kumaş parçası”, *ö-r-ü-g+lük “örülmüş”, *örken “semeri bağlamaya yarayan enli kuşak, kolan; kement”, *ö-r-ek+le- “hayvanın kaçmaması için bir ayağını bağlamak”, *ö-r-k+le- “hayvanı otlaması için uzunca bir iple çayıra bağlamak”, *ö-r-mek “el tezgâhlarında dokunan alaca şal.”

Kaynakça

- Arat, R. R. (1991). *Kutadgu Bilig-I Metin* (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Argunşah, M. ve Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, A. (2019). *Kıyasü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları)-Giriş-Metin-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka Lûgatı Veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Aydın, E. (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat
- Ayverdi, İ. (2010). *Kubbealtı Lugatı*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Bilgen, İ. (1989). *Dîvânü Lügâti't-Türk'te Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* (1. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Oxford Press.
- Ercilasun, A. B. (2014). *Makaleler 1-Dil, Destan, Tarih, Edebiyat*. (Haz. Ekrem Arıkoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dilçin, C. (2016). *Mes'ûd Bin Ahmed, Süheyl ü Nev-Bahâr, İnceleme-Metin-Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, H. (2020). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (1. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ercilasun, A. B. (2013). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Kaianlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2018). *Dîvânı Lugâtî't-Türk- Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı II* (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2012). *Türk Dil Bilgisi* (. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Dağıtım.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri* (5. Baskı). (Haz. M. Akalın) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Hacıeminoğlu, N. (1987). Üze/Öze Meselesi. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 5-14.
- Hacıeminoğlu, N. (2016). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller-Eski Türkçe Metinlerinden Zamanımıza Kadar-Yazı Dilinde*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Hamilton, J. R. (2020). *Budacı İyi Kalpli Ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası-Prens Kalyānamkara Ve Pāpamkara Hikâyesi*. (Çev. Ece K. ve İsmet B.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İlker, A. (1997). *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil* (. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karamanlioğlu, A. F. (1989). *Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türkî)* (1. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, C. (2021). *Uygurca Altun Yaruk* (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kültür Bakanlığı, (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Li, Y-S. (2022). *Türk Dilinde Son Takılar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nişanyan, S. (2018). *Nişanyan Sözlük-Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. İstanbul: Liber Plus.
- Orkun, H. N. (2021). *Eski Türk Yazıtları* (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları (Söz Varlığı İncelemesi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şirin, H. (2019). *Kültigin Yazıtı -Notlar-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Taş, İ. (2015). *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (1989). *XI. Yüzyıl Türk Şiiri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2010). *Orhon Yazıtları* (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş. (2019). *Uygurca Metinler II- Maytrisimit- Burkancılarının Mehdisi Maitreya ile Buluşma- Uygurca İbtidai Bir Dram*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2013). *Makaleler I-Altayistik*. (Haz. E. Yılmaz ve N. Demir). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri* (1. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2022). *Türk Dilinde Birincil Uzun Ünlüler* (1. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z. ve Eker, S. (1995). *Türkmençe-Türkçe Sözlük*. (Haz. M. Ölmez). Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 18.
- Tietze, A. (2021). *Tarihî Ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA).
- Toparlı, R. Karaatlı, R. ve Vural H. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Türk Dil Kurumu, (2019). *Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk, V. (2006). Türkçede Ö-, Ög, Ögür, Ögren-, Öğret- Kelimeleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 5-16.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb-İhvârizm Türkçesi İle Tercümle Şuster Nüshası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnternet Kaynağı

<https://sozluk.gov.tr/>

Kısaltmalar ve İşaretler

DS	Derleme Sözlüğü
ETü	Eski Türkçe
TS	Tarama Sözlüğü
vd.	ve diğerleri
+	isme getirilen ek
-	fiile getirilen ek
<	bu şekilden gelir
>	bu şekle gider
/	ya da; ve
*	tanıklanmamış, varsayımsal, farazi kelime

Extended Abstract

Japanese, Korean, Tungusic, Mongolian and Turkish are considered within the language family defined as Altaic languages. Mention of the existence of this language family dates back to the early 18th century. However, at that time, the Altaic languages were not considered as independent; they were considered as Ural-Altaic. The Uralic languages consisted of languages such as Finnish, Samoyetic and Hungarian. The period when the Ural-Altaic languages started to be considered separately corresponds to the end of the 19th century. In an environment where languages were classified according to their structure, Altaic languages were considered in the category of agglutinative languages alongside inflected languages and monosyllabic languages. Among the many characteristics of agglutinative languages, the root word usually remains *unchanged* while the word is being derived, and is expanded with the affixes added to it. The fact that the root word does not change brings with it the advantage of finding the root easily. For example, in the word *gözlükçü*, the root is the word *göz* “eye”. While the noun-forming suffixes *+lük* and *+çü* added to the *göz* “eye” derive new words from it, the word *göz* “eye” remains unchanged.

Turkish can be characterized as a typical Altaic language considering its features. In Turkish, a word can sometimes be reduced to a single sound, provided that it is vowel. The number of studies in this direction is increasing day by day. It is now known that the verb has the meanings of “to separate” and “to say”, and the verb *ö-* has the meanings of “to rise, to go up, to ascend”. In this study, some words derived from the verb **ü-* together with the verb *ö-* are discussed. The verbs **ö-* and **ü-* are given meanings such as “to rise, to go up, to ascend; to knit, to weave; to accumulate, to collect” based on the words thought to be their derivatives. Of these, the first meanings are primary and some of their derivatives are as follows: *Ö-r-* “to rise, go up”, *ö-(<->g->-ğ->v-)*, *ö-r-güç* (<hörgüç>), *(h)ö-y-ü-k* “mound,

hill”, **ü-s+t* “top, up”, **ü-z+e* “on, over” etc. The words **ö-r-* “to knit, weave” from the verb **ö-* “to knit, weave” and *ök-/ög-/ük-/üg-* “to pile up, to accumulate/to make into a cluster” from the verb **ö-* “to accumulate, to collect, to pile up” are derived from the secondary meanings. After mentioning these derivatives, some of their derivatives are also included in the study.

After giving the above meanings to **ö-* and **ü-* verbs based on their derivatives, the most appropriate examples were tried to be presented. Care has been taken to ensure that the examples are in conformity with the root verbs in terms of both sound, form and semantics. The usage and meanings of the words derived from the hypothetical root verbs **ö-* and **ü-* in historical Turkish dialects were firstly mentioned. Then, according to the Dictionary of Comparative Turkic Dialects, the different forms of these words have been tried to be revealed. After that, the main part, that is, the part about their origin, was started. Before moving on to our own opinion on the origin of the words, the comments of the researchers are given. Taking these into account, we have tried to list our own views. Of course, these opinions do not claim that this is the exact root of the word. However, it cannot be denied that they have the qualities to illuminate the origin of the words discussed. A general evaluation is made in the conclusion part of the study.

Etymological studies are the most difficult linguistic field of Turkish. Therefore, it is necessary to know the duties of affixes well. In addition, in Turkish, an affix can sometimes be attached to both a verb and a noun. Here, it is important to identify the function of the suffix and the meaning it gives to the word to which it is added and to determine whether it will be added to the verb or the noun. For example, the sound “sh” is a verb to noun suffix in words such as *arrival*, *arrival*, *war*, *peace*, *race*. However, in words such as *fight*, *develop*, *collide*, *work*, *laugh*, *make love*, *stick*, the same suffix shows the feature of a verb-verb construction suffix. Engaging in etymological studies without knowing these also carries some risks such as reaching erroneous conclusions. For example, the meaning and morphology of the word *övmek* “to praise, to praise”, which is thought to derive from the hypothetical verb **ö-* and whose origin is commented for the first time in this study, should be compatible. To praise is to exalt or elevate an object or a person. Therefore, the meaning connection between the hypothetical verb **ö-* and this word is accurate. It is hoped that the study will contribute to Turkish studies in particular and to etymology research in particular.

When we take a closer look at the word *hörgüç* or *örküç*, which means the protrusion on the *camel's back*, *height*, some researchers attribute it to the verb *ör-* “to rise”. Although we agree with this view, it is not the root of the word but its stem. Because the root of this word is based on the hypothetical root with the meaning **ö-* “to go up, to rise, to ascend”, which is the subject of the study. The semantic connection of the hump on the *camel's back*, which is higher than other parts, with the verb **ö-* is quite clear. Therefore, both in terms of meaning and in terms of phonology and morphology, this view is correct. The root of the word *höyük*, which has meanings such as “hill, pile of earth”, is generally based on the verb **öy-*. However, based on the feature of Turkish that a word can be reduced to a single sound, provided that it is vowel, we suggest that it is based on the hypothetical verb **ö-* “to go up, to rise, to ascend”. A mound, a mound of earth is something that is high above the ground, protruding. Therefore, the connection between the meanings given to this hypothetical verb and the corresponding meaning of the word mound becomes clear. One of the interesting etymological suggestions in the study is the verb *öv-* with the meaning of “to praise, praise, praise, praise, glorify”, which has not yet been etymologized to the best of our knowledge. Considering the meaning of this verb in

particular, we can say that its relation with the hypothetical verb *ö-*, which we attribute the meaning of “to rise, to go up, to ascend”, becomes clearer. A person or thing that is praised, eulogized, glorified is elevated to a higher position than it is, elevated spiritually, exalted. In the light of this meaning connection, we argue that this word is clearly related to the hypothetical verb **ö-*. One of the words that should be mentioned here is the verb *ör-* “to knit, weave”. This verb is also shared in the study as being based on the hypothetical verb **ö-*. Although knitting, weaving is one of the secondary meanings of this hypothetical root. In something that is *woven*, there is an overlapping and rising. The most obvious example of this is the compound word *walling*. In Van dialect, one of the dialects of Turkish in Turkey, the expression “to build a wall” is also used for this usage. The thing to be deduced from this is that building a wall actually means *raising* it with stones, adobe, briquettes, etc. on top of each other, raising it upwards. From this point of view, it can be said that the root of the verb *ör-* is also based on the verb **ö-*; however, it is related to the secondary meaning of the hypothetical root, not its primary meaning.

As far as we know, an etymological explanation of the verb with the meaning “to swarm, to gather, to pile up” has not yet been made. When we first consider the meaning of this verb, there is a *gathering, piling up*. In something that is gathered or piled up, the meaning of ascending, rising upwards can be immediately perceived. Therefore, a semantic relationship between the secondary meanings given to the hypothetical verb **ü-* “to gather, accumulate, pile up” and *üş-* “to swarm, gather, pile up” is evident. From a morphological point of view, the verb-forming suffix *-ş-* is a suffix that has been used quite frequently since the early periods of Turkish and preserves this vitality today. As a result, the origin of the verb *üş-* is based on the hypothetical verb **ü-* “to gather, pile up, pile up” and the etymology is as follows: **Ü-ş-* (<*üş-*). The verb *ur-* “to swell, inflate, blow” was first encountered in Old Uyghur Turkish. This verb was later found with the same meaning in both Karakhanid Turkish and Kipchak Turkish.

The root of this word is similar to the verb *ör-* mentioned above: **ü-r-* (>*ü-r*>*ür-*). Something that swells, or a plant that grows (from the ground) has risen, moved upwards, emerged. The verb *üril-/ürül-* “to be inflated, blown up, inflated, swelled”, derived from the verb *ür-*, can also be mentioned here and its etymology can be given as follows: **Ü-r-ü-l-*. However, this verb is not related to the primary meaning of the hypothetical root **ü-*, but to the secondary meaning of “to swell, to swell”. Something that swells, inflates has become higher than its current position, its halter has become correct. Again, the root of the verb *ös-* “to blow, inflate, swell”, first attested in Old Uighur Turkish, is based on the hypothetical verb **ö-*, one of the secondary meanings of which is “to swell, swell”. The examples given here are detailed in terms of meaning, sound and form. This does not mean that these words are all words derived from the verb **ö-/ *ü-*.

There are undoubtedly many more words derived from these hypothetical roots in the dialects of Turkish and the dialects of these dialects waiting to be identified. In this study, the most known ones are discussed. It is hoped that our study will make a small contribution to the Turkish language in particular and to the etymology studies of Turkish in particular.